

# Gemeenten steeds concreter aan de slag met hittestress

Hitte is momenteel het gevaarlijkste klimaatrisico in Nederland. Tijdens hete periodes hebben veel mensen last van hittestress, met name de [kwetsbare groepen](#) in de samenleving. Sommige mensen overlijden er zelfs aan. In 2019 waren dit 400 mensen. Gemeenten hebben een belangrijke rol bij het lokaal aanpakken van het hitteprobleem. Hoe staan zij ervoor als het gaat om hitteadaptatie? Wat zijn hun ambities, welke acties ondernemen zij, en tegen welke vragen lopen ze aan om de hitteproblematiek slagvaardiger aan te kunnen pakken? Om deze vragen te beantwoorden, zetten Samen Klimaatbestendig, TAUW en Klimaatverbond Nederland in juni 2020 een enquête onder 155 gemeenten uit.

De enquête geeft een gemengd beeld: hoewel ruim de helft van de 79 respondenten vindt dat de aanpak van hitte goed geborgd is in hun gemeente, blijkt dat dit vooral bij ruimtelijke klimaatadaptatie het geval is. Binnen de twee andere domeinen waar de aanpak van hitte cruciaal is, de (ouderen) zorg en het binnenklimaat van woningen, gebeurt nog betrekkelijk weinig. Uit de interviews met vijf gemeenten wordt wel duidelijk waar dat aan ligt: de bestuurlijk en ambtelijk verantwoordelijken voor klimaatadaptatie opereren in het ruimtelijk domein. Zij zien wel dat de aanpak van hitte een van samenwerking zou moeten zijn, maar het ontbreekt hen aan tijd en middelen. Dat geldt ook voor de collega's die ze voor hitteadaptatie nodig hebben, met name uit het sociaal domein en gebouwen.

## Gebied, gebouw, gebruiker

De urgentie is helder: hittestress zal steeds vaker voorkomen en zonder maatregelen tot grote gezondheidsproblemen leiden. De richting is ook helder: hitte-adaptatie zal moeten plaatsvinden in de samenwerking tussen de drie domeinen: het gebied (ruimtelijke adaptatie) het gebouw (maatregelen in en rondom woningen) en de gebruiker (maatregelen gericht op de gezondheid van de meest kwetsbare mensen). Door een integrale benadering en samenwerking tussen domeinen komen we verder.

Tenslotte zijn ook de obstakels helder: Er is gebrek aan tijd en middelen om de gewenste integrale benadering en samenwerking vorm te kunnen geven.

Samen Klimaatbestendig, TAUW en Klimaatverbond Nederland zien dat de aandacht voor hitte toeneemt. Zeker sinds 2018 zijn bij gebied, en in mindere mate bij gebouw en gebruiker stappen gezet om de hittethematiek te begrijpen en (potentiele) samenwerkingspartners in beeld te krijgen. Maar dit is nog niet voldoende en meer bestuurlijke en financiële ondersteuning voor dit proces zou gemeentenen onze hittebestendigheid nog een belangrijke stap verder helpen.

## De hitte-enquête

In juni 2020 stuurden Samen Klimaatbestendig, TAUW en Klimaatverbond Nederland 155 gemeenten een achttal vragen over hun activiteiten op het gebied van hitteadaptatie. Hierop kwamen 79 reacties binnen. Een vijftal gemeenten zijn gebeld voor hun verhaal achter de cijfers: Capelle aan den IJssel, Den Haag, Krimpenerwaard, Tilburg en Schouwen-Duiveland.

*“De voorgaande vragen [van de enquête] werken stimulerend om hitte beter op de kaart te zetten en uit te werken.” - Eén van de deelnemende gemeenten*

Voor meer informatie:

Bart Stoffels, Samen Klimaatbestendig

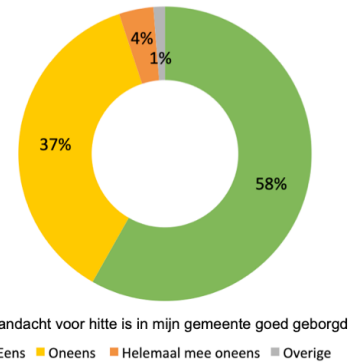
Edwin van der Strate, TAUW

Madeleen Helmer, Klimaatverbond Nederland

[adaptatie@klimaatverbond.nl](mailto:adaptatie@klimaatverbond.nl)

## Aandacht voor hitteadaptatie

De meeste gemeenten (58% van de respondenten) vinden dat ze voldoende aandacht hebben voor hitteadaptatie. Dit mag zeker positief worden genoemd. Toch is er nog altijd een aanzienlijk aantal gemeenten (41%) dat vindt dat dit nog niet het geval is. Het is niet dat hitte niet op hun radar is, maar niet in dezelfde mate als, en minder structureel dan andere klimaatrisico's (met name wateroverlast). Ook het gebrek aan kennis over hoe hitte het best kan worden aangepakt, wordt als reden genoemd.



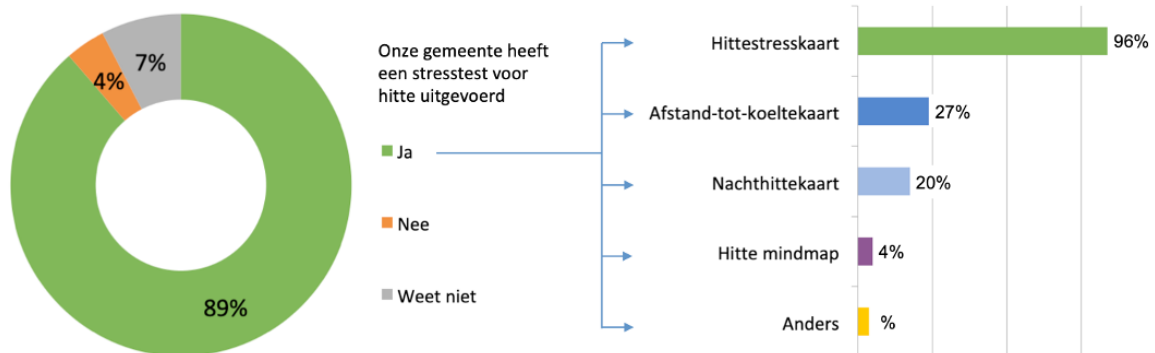
Afbeelding 1: De meerderheid van de respondenten geeft aan aandacht voor hitte goed geborgd te hebben.

Hitte staat bij gemeente **Tilburg** al enkele jaren op de agenda. De gemeente liet in 2015 al hittekaarten maken. In 2019 nam Tilburg als één van de vier gemeenten deel aan de 'proeftuin hitte', over het effect van hitte voor de kwetsbaardere bewoners van de stad. Toch vindt Petra Mackowiak, beleidsmedewerker Klimaatadaptatie bij gemeente Tilburg, dat hitte nog onvoldoende verankerd is in het klimaatadaptatiebeleid van de gemeente. Volgens haar ligt hitteadaptatie binnen de gemeente Tilburg met name op het bord van de afdeling Ruimte. Vandaaruit kunnen maatregelen worden geïnitieerd op het gebied van onderhoud aan de openbare ruimte en stedelijke ontwikkeling, maar niet op bijvoorbeeld het gebied van gezondheid en kwetsbare groepen. Dat ligt bij de afdelingen in het sociale domein. De sectorale benadering binnen de gemeente is een belangrijk knelpunt in het aanpakken van hittestress in de volle breedte. Als voorbeeld noemt Petra Mackowiak de dialoog die was georganiseerd als onderdeel van de proeftuin hitte. "Alle domeinen zaten toen met elkaar om de tafel. Maar na afloop keerde iedereen terug naar zijn eigen afdeling en bleef door tijdgebrek en de druk van andere opgaven de opvolging van hitteadaptatie liggen. Toch zie je dat er door de gesprekken zaadjes zijn geplant. Klimaatadaptatie en met name het hitteknelpunt komen steeds vaker op de agenda te staan. Misschien dat hierbij ook wel helpt dat Tilburg in 2018 op enig moment de heetste plek van Europa was."

Dit jaar heeft de gemeente een uitvoeringsagenda voor klimaatadaptatie aangenomen, genaamd 'Koel Tilburg'. Met deze uitvoeringsagenda werkt Tilburg aan het realiseren van een klimaatbestendige stad in 2050. De hoop is dat Koel Tilburg helpt klimaatadaptatie, inclusief hitteadaptatie, beter van de grond te krijgen. Petra Mackowiak: "Ik hoop dat met deze beleidsregels meer beweging komt in klimaatadaptatie, zodat we toch een minder versteende stad krijgen."

## Inzicht in de impact van hitte als belangrijke eerste stap

Hitteadaptatie begint bij inzicht in de omvang en impact van het hitteprobleem. In lijn met het [Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie \(DPRA\)](#) voeren gemeenten hiervoor een [klimaatstresstest](#) uit. Daarbij kunnen verschillende tools worden ingezet, waarbij een [hittestresskaart](#) de meest gebruikte is. 96% van de gemeenten die een klimaatstresstest hebben uitgevoerd, heeft deze kaart gemaakt of heeft dit in de planning. Ook de [afstand tot koeltekaart \(27%\)](#) en de [nachthittekaart \(20%\)](#) worden ingezet om hitte-impact in beeld te krijgen. Al deze kaarten geven vooral een ruimtelijk beeld. De [hittemindmap](#) is een tool die helpt bij het inzichtelijk maken van de aard van de impact, zoals in sectoren gezondheid, leefomgeving en infrastructuur. Deze tool is duidelijk minder populair (of minder bekend): slechts vier gemeenten (4%) geven aan deze te hebben ingezet.



Afbeelding 2: Aantal respondenten dat aangeeft een hittestresstest te hebben uitgevoerd (links) en het type kaarten/tools dat daarbij is gebruikt (rechts).

In 2017-2019 heeft gemeente **Capelle aan den IJssel** hittekaarten laten maken op basis van satellietbeelden. Dat bleek heel leerzaam: *“We zagen dat de heetste wijken niet overeenkwamen met het beeld dat we via onze eigen modellering hadden verkregen”*, aldus Erwin Heeringa, Strategische adviseur Water en Riolering en tevens projectleider klimaatadaptatie bij de gemeente. Op basis van de hittekaart heeft de gemeente vervolgens wijken geselecteerd waar als eerste met hitteadaptatiemaatregelen is begonnen.

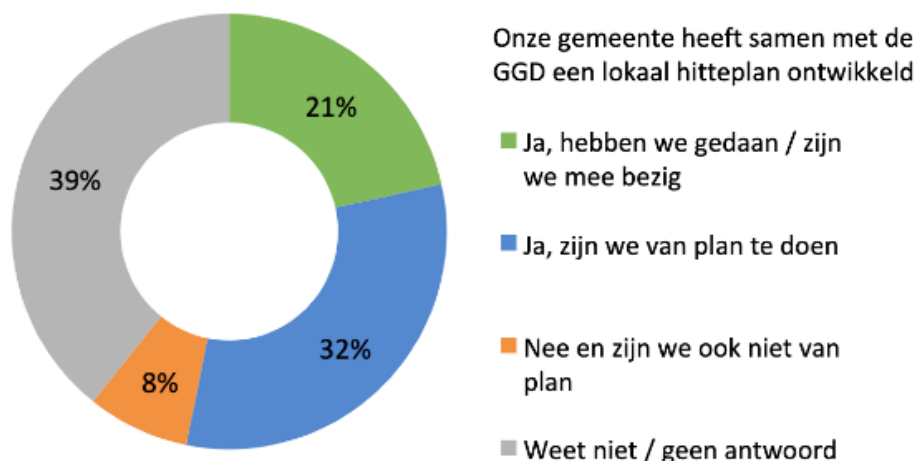
De genoemde kaarten en tools geven een goede basis voor een verdere dialoog over hitteadaptatie. Toch worden niet alle vragen beantwoord. Verschillende gemeenten geven in de enquête aan dat ze behoefte hebben aan tools die hen helpen de problematiek meetbaarder te maken. Dat helpt hen de kosteneffectiviteit van hitteadaptatie beter in beeld te kunnen brengen.

Ondanks haar prachtige parken en de nabijheid van de zee is hittestress een serieus probleem in **Den Haag**. Dit is het gevolg van verstening, waardoor een aanzienlijk hitte-eilandeffect ontstaat. De in 2014 uitgekomen Regionale klimaatadaptatiestrategie (RAS) *‘Met oog op de toekomst’* onderstreepte de ernst van hittestress in Den Haag en droeg in belangrijke mate bij aan het agenderen van dit onderwerp. In de jaren die volgden is Den Haag verder gegaan met het onderzoeken van de factoren van hittestress, de effecten (op onder andere de gezondheid van ouderen en andere kwetsbaardere bevolkingsgroepen) en de mogelijkheden om hier wat aan te doen (zie *‘Haagse hitte’*). Daarvoor heeft de gemeente ook een afstand-tot-koelte kaart gemaakt. Arno Lammers van de Dienst Stedelijke Ontwikkeling van gemeente Den Haag: *“De afstand-tot-koelte kaart gaf ons bij de risicodialoggesprekken het inzicht dat naast de grotere groeneenheden ook kleinere, nabijgelegen groengebiedjes belangrijk gevonden worden.”*

### Van inzicht naar beleid

De meeste gemeenten (65% van de respondenten) maken de vertaalslag van de hittestresstest naar de beleidsuitwerking door de hitteproblematiek op te nemen in ruimtelijke-orderingsplannen. Dat is allereerst de gemeentelijke adaptatiestrategie (65%) maar ook de opname ervan in leefomgevingsprojecten (23%). De relatie met het sociale domein wordt gelegd in lokale hitteplannen: protocollen voor de lokale aanpak van de gezondheidsgevolgen van hitte. Ongeveer de helft van de gemeenten (53%) geeft aan dat ze zo’n hitteplan in samenwerking met de GGD hebben opgesteld (6%), hiermee bezig zijn (15%), of dit in de planning

hebben (32%). Dit is op zich een mooie score voor een concept dat nog relatief jong is; de [Handreiking Lokale Hitteplannen](#) werd in februari 2019 gepubliceerd. Wel valt het groot aantal respondenten op dat geen antwoord heeft op deze vraag: 39%. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de enquête voornamelijk door mensen uit het fysieke domein is ingevuld en zij niet/minder betrokken zijn bij het tot stand komen van lokale hitteplannen. Dat dit nog een opgave is voor gemeenten, blijkt ook uit het feit dat verschillende gemeenten aangeven nog zoekende te zijn naar hoe je de koppeling tussen het fysieke en het sociale/gezondheidsdomein tot stand brengt.



Afbeelding 3: Ongeveer de helft van de respondenten geeft aan dat hun gemeente een hitteplan heeft gemaakt, hiermee bezig is, of nog gaat maken, in samenwerking met de GGD.

In **Capelle aan den IJssel** wordt dit najaar de Klimaatkoers Capelle 2050 aan de gemeenteraad voorgelegd. Dit document geeft de strategie weer hoe Capelle klimaatrobuuster ingericht en beheerd moet worden. In eerste instantie werd klimaatadaptatie vormgegeven vanuit ruimtelijke adaptatie. *“Daarmee doe je hitte en droogte ernstig tekort”,* zegt Erwin Heeringa van de gemeente. *“Je hebt ook het sociaal domein nodig. Vergrijzing, veiligheid, armoede, energietransitie: allemaal overkoepelde opgaves die zijn opgekomen en die je niet sectoraal kunt aanpakken”.* Die integraliteit vereist wel een complexer ontwerptraject. Dat kost veel capaciteit. *“Integraliteit klinkt goed maar is niet zomaar gedaan”,* aldus Erwin Heeringa.

Wim Rook, Senior beleidsmedewerker bij de Afdeling openbare werken in de gemeente **Krimpenerwaard**: *“In mei 2019 heeft het college het programmaplan Duurzaamheid vastgesteld. Dit programmaplan bevat een inspanning om bij een reconstructie in de buitenruimte rekening te houden met klimaatadaptatie. Het voorkomen van hittestress komt hier slechts beperkt in voor, omdat de maatregelen in de openbare ruimte zich slechts beperken tot de aanleg van meer groen.”* Wim Rook geeft aan dat bij het uitwerken van dit soort inspanningen en het creëren van bewustwording rondom hitteadaptatie ook nauw moet worden samengewerkt met collega's van bijvoorbeeld gezondheid en ruimtelijke ontwikkeling. *“Ik ben nu met collega's bezig om klimaatadaptatie integraal te organiseren. Hiervoor betrekken we de afdeling Sociaal Domein en bekijken we de optie om een hitteplan te maken. Ook zijn er veel interessante initiatieven in de gemeente, zoals Operatie Steenbreek en het opstellen van de Leidraad Klimaatadaptief Inrichten. Het is zaak om deze initiatieven bij elkaar te brengen en een agenda te maken voor de langere termijn. Daarover gaan we ook in gesprek met inwoners en de raad.”*

Een belangrijke opgave voor gemeenten is momenteel de transitievisie warmte. Dit plan, waarin staat welke wijken wanneer van het aardgas af zullen gaan, moet uiterlijk in 2021 zijn vastgesteld. Nog niet alle gemeenten hebben in het vizier dat het daarin niet alleen om de energiebehoefte voor comfort in de winter gaat, maar ook voor de toenemende koeltevraag in de zomer. Het aantal gemeenten die dit al in de ontwikkeling van hun transitievisie warmte meeneemt, is slechts 16%.

Arno Lammers, gemeente **Den Haag**: *“Het meenemen van de toenemende koelingsbehoefte in de ontwikkeling van de energietransitie is financieel ingewikkeld maar biedt ook kansen. We moeten immers ook aan de slag om te zorgen dat woningen niet te heet worden. Het is nog best een uitdaging om de mensen die nu met de energietransitie bezig zijn en vaak alleen gericht zijn om van het gas af te gaan, breder te laten kijken. Maar door aandacht voor vergroening en comfort neemt het draagvlak voor de energietransitie wel toe.”*

### **Uitvoering van hittemaatregelen, zowel binnen als buiten**

Met de toenemende hitte rijst uiteraard de behoefte aan een koele woon- en leefplek. Het aantal gemeenten dat het hittebestendig maken van gemeentelijk vastgoed onderdeel heeft gemaakt van het gemeentelijk klimaatadaptatie beleid is 39%. Een beperkt aantal gemeenten (21%) heeft concrete prestatieafspraken met woningbouwcorporaties over het hittebestendig maken van woningen. Het vertalen van hitteadaptatiebeleid in concrete acties, blijkt nog een lastige opgave. Hoe verbeter je bijvoorbeeld de hittebestendigheid van bestaande (soms monumentale) gebouwen en bebouwing? En hoe financier je dit? Enkele gemeenten gaven aan nog zoekende te zijn naar antwoorden hierop.

Een interessante bevinding in het onderzoek [Haagse Hitte](#) was dat de mate van sterfte als gevolg van een hittegolf in **Den Haag** geen sterk verband had met de hoeveelheid groen in de woonomgeving. De gemeente denkt dat dit te maken heeft met de kwaliteit van de woningen. Arno Lammers: *“Juist omdat kwetsbare ouderen niet snel naar buiten gaan, is het gezonder maken van het binnenklimaat van woningen essentieel.”*

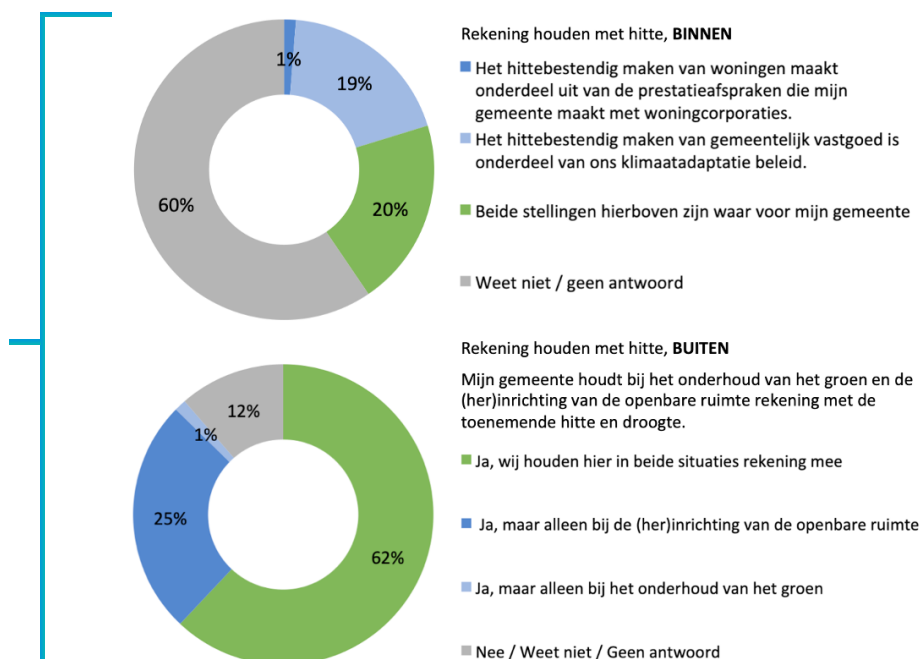
Ouderen blijven langer thuis wonen en wonen relatief vaak in woningen die minder goed geïsoleerd zijn, met bijvoorbeeld bitumen daken. In Den Haag zijn veel van deze woningen corporatiebezit. Het meenemen van het hittebestendig maken van woningen in de prestatieafspraken met woningcorporaties is daarom essentieel, maar tot nu toe beperkt succesvol. De haalbaarheid hangt in belangrijke mate af van de (financiële) capaciteit van de corporaties. Een gedachte die daarom bij de gemeente opkwam, is hoe subsidies voor groene daken meer ingezet konden worden in wijken met veel sociale woningbouw. Woningcorporaties kunnen deze subsidies nu daarom ook aanvragen.

In de buitenruimte wordt al meer rekening gehouden met een heter en droger klimaat. 89% van de respondenten geeft aan dat de gemeente hier rekening mee houdt bij de (her)inrichting van de openbare ruimte en/of het onderhoud van bestaand groen. De groendiensten van gemeenten kiezen bij nieuwe aanplant voor soorten die beter bestand zijn tegen hitte en/of droogte, en liefst ook soorten die voor voldoende schaduw zorgen.



In de binnenstad van **Tilburg** wordt een forse vergroeningslag gemaakt. Volgens Petra Mackowiak spelen ook burgerinitiatieven een belangrijke rol. Een voorbeeld is de 1000 Blauwe Tuinen actie, waarmee geprobeerd wordt om in drie jaar tijd 1.000 inwoners te bewegen hun tuin klimaatbestendiger in te richten. Een ander voorbeeld is 'Meet je stad'. Dit initiatief, naar Amersfoorts voorbeeld, stimuleert scholieren en geïnteresseerde burgers om te helpen het effect van klimaatmaatregelen in kaart te brengen. Door het doen van metingen krijgen inwoners inzicht in bijvoorbeeld het verschil tussen een versteende en een groene tuin. Ook heeft de gemeente subsidie voor maatregelen zoals groene daken, groene gevels en geveltuintjes.

Afbeelding 4: Meer gemeenten weten voor het beheer van de buitenruimte al rekening te houden met hitte, dan binnen.



Gemeenten zien ook een belangrijke rol voor bewoners in het uitvoeren van hitteadaptatiemaatregelen. Ze ondernemen verschillende activiteiten om de burger te motiveren én te ondersteunen in het hittebestendig maken van hun woning en eigen buitenruimte.

Wie aan **Schouwen-Duiveland** denkt, denkt waarschijnlijk eerder aan een verkoelende zeebries dan aan hitte. Maar de Zeeuwse gemeente bezit ook een aantal historische kernen, zoals Zierikzee en Brouwershaven. Daar is de temperatuur plaatselijk merkbaar hoger dan in het omliggende landelijke gebied.

Bij de aanpak van klimaatadaptatie kiest Schouwen-Duiveland voor een brede dialoog, met onder meer bewoners, ondernemers (recreatieparkeigenaren), zorgstellingen, thuiszorgorganisaties, etc. Bewustwording is daarbij een belangrijk onderdeel. In hoeverre herkennen en erkennen bewoners het probleem en zijn zij bereid om zelf maatregelen te nemen? Hiervoor loopt een pilot in het oude vissersdorp Bruinisse. Er was met opzet gekozen voor een speelse benadering, met klimaat spellen voor jongeren, op school en bij de voetbalvereniging. Al snel bleek echter dat de kaarten die tijdens deze spellen werden gemaakt, aanleiding waren voor interessante en levendige discussies tussen jongeren, hun ouders en experts. >

> Het onderwerp klimaatadaptatie wordt ook proactief door bewoners zelf geagendeerd. “*Veel inwoners en ondernemers durven heel integraal te kijken, vanuit leefbaarheid, duurzaamheid en vanuit sociaal en economisch perspectief*”, aldus Eric Caspers, Strategisch adviseur concern.

Ook gemeente **Den Haag** zet gericht in op bewustzijnsversterking onder jongeren. Dit gebeurt onder meer via natuur- en milieueducatie, speciaal gemaakte games en [groenblauwe schoolpleinen](#). Ook Operatie Steenbreek Den Haag zorgt via buurtacties voor veel positieve bewustwording. Verschillende websites, zoals [Veerkrachtig Den Haag](#), brengen het klimaatbeleid van de gemeente in beeld en bieden een platform voor uitwisseling van klimaat- en hitteadaptatie initiatieven van gemeente, ondernemers en [burgers](#).

In **Capelle aan den IJssel** wordt een pilot uitgevoerd op het gebied van klimaatadaptatie, inclusief hitteadaptatie, in het centrum van de stad en in de wijk Fascinatio. In deze wijk vroegen de bewoners de gemeente om meer groen. Maar diezelfde bewoners bleken zelf grotendeels versteende tuinen te hebben. Daarop bleken ze lastig aanspreekbaar. De gemeente heeft daarom tuinambassadeurs ingesteld en een subsidie voor geveltuintjes en groene daken. Deze laatste wordt inmiddels overvraagd, waarop de raad heeft besloten de subsidie voor dit jaar te verdubbelen.

De gemeente **Krimpenerwaard** voert een klimaatadaptatiepilot uit in de Johannes Vermeerstraat in Krimpen aan de Lek. Bewoners worden opgeroepen om ook zelf maatregelen te nemen. Tijdens een bewonersavond werd een informatiemarkt georganiseerd waar mensen inspiratie konden opdoen. Op deze markt was bijvoorbeeld een stand met informatie over Stichting Steenbreek aanwezig, met ideeën over hoe je je eigen tuin beter kunt inrichten, en een adviesbureau voor advies over isolatie en zonnepanelen.

### De vragen die gemeenten nog hebben

Van de 79 reacties hebben 19 gemeenten aangegeven nog vragen te hebben over de aanpak van hitte. Op twee na zijn dit de gemeenten die nog niet tevreden zijn over de borging van hitte binnen hun gemeente. De onderstaande grafiek geeft een overzicht van de onderwerpen waarop de vragen betrekking hebben.



Afbeelding 5: Categorisering van de vragen die leven bij de gemeenten over de aanpak van hitte, in absolute aantallen. De vragen zijn afkomstig van 19 van de 79 respondenten.